

El mobiliari de Josep Goday per a les escoles de l'Ajuntament de Barcelona

Els Grups Escolars, promoguts des del 1917 per l'Assessoria Tècnica de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, creats per tal de resoldre la greu problemàtica d'escolarització de les classes populars de la ciutat, foren fruit d'una planificació valenta i ambiciosa, constituint un projecte global en el qual intervingué de manera decisiva Josep Goday i Casals, entre d'altres, i en el qual la pedagogia, l'arquitectura, el mobiliari i decoració formaren part del mateix ideal.

Text: Eva Pascual i Miró, historiadora de l'art. **Fotos:** Arxiu fotogràfic Ajuntament de Barcelona. Arxiu Administratiu Ajuntament de Barcelona.

Vista actual del vestíbul de l'escola Ramon Llull, on es conserven dos mobles de les "biblioteques circulants", així com un banc de l'època i alguns elements de decoració com plats i gravats.

Cal situar l'inici del funcionament de l'Assessoria Tècnica de la Comissió de Cultura a inicis del mes d'agost de 1917. Com a director general fou nomenat Manel Ainaud (pedagog i artista) i com a secretari, Pere Bohigas. A la direcció general hi havia dos assessors: Josep Goday, encarregat de l'arquitectura, i Josep Mias (doctor), encarregat de les qüestions sanitàries i d'higiene. Tanmateix, hi havia també dos col-

laboradors directes que assessoraven quant a temes pedagògics, que eren Ventura Gassol (posteriorment polític, que fou conseller de Cultura del govern de la Generalitat durant els anys 1931-43 i 1936, i periodista), com a expert en temes d'ensenyament elemental, i Francesc Folguera (arquitecte) com a expert en ensenyament tècnic.

Ainaud s'encarregà de comandar la difícil tasca de dotar la ciutat d'escoles suficients

i adequades. Les escoles, a part de reunir les condicions tècniques per a l'educació i les condicions higièniques per al bon desenvolupament dels infants, havien de ser belles. El concepte de bellesa passava a formar part de l'ideari educatiu, tal com explicà el mateix Ainaud en una conferència amb el lema *Les escoles belles i les escoles lletges* (maig de 1916), i en el mateix to s'expressà anys després a la memòria sobre les construccions escolars que edità l'Ajuntament el 1921.³ De fet, Ainaud, es féu ressò d'un corrent d'opinió general, que quedà àmpliament recollit en diversos articles de l'època: Joaquim Folch i Torres, sota el pseudònim de Flama, publicà el 1910 un article sobre l'escola Mont d'Or (*La Veu de Catalunya, Pàgina Artística* [Barcelona], núm. 42, 6-X-1910), i l'any següent un article titulat *L'art a l'escola* (*La Veu de Catalunya, Pàgina Artística* [Barcelona], núm. 74, 18-V-1911). D'aquest any són també els articles d'Eladi Homs (pedagog), i del mateix Folch i Torres titulats *Un viatge a través de les escoles públiques municipals* (*La Veu de Catalunya, Pàgina Artística* [Barcelona], 29-IX-1911), també en el número 94 d'aquesta publicació (5-X-1911), sota el títol genèric de *Les escoles belles*, es recullen tres articles, d'Eladi Homs, *La escola bella y el noi*, Joan Bardina (pedagog i escriptor), *Les escoles belles*, i Josep Maria Folch i Torres (escriptor), *La bellesa a l'escola*; el mateix Homs tornà sobre el tema a la mateixa *Pàgina Artística* el 4 de juliol de 1912, en l'article *L'escola lletja y el noi*, i el 25 de juny de 1917, la mateixa publicació recull un article titulat *Els artistes barcelonins en pro de les escoles belles*.

Dins l'organigrama de l'Assessoria Tècnica la responsabilitat de Goday fou doble. Des del seu càrrec com a tècnic fou el responsable de projectar els edificis, però també s'en-

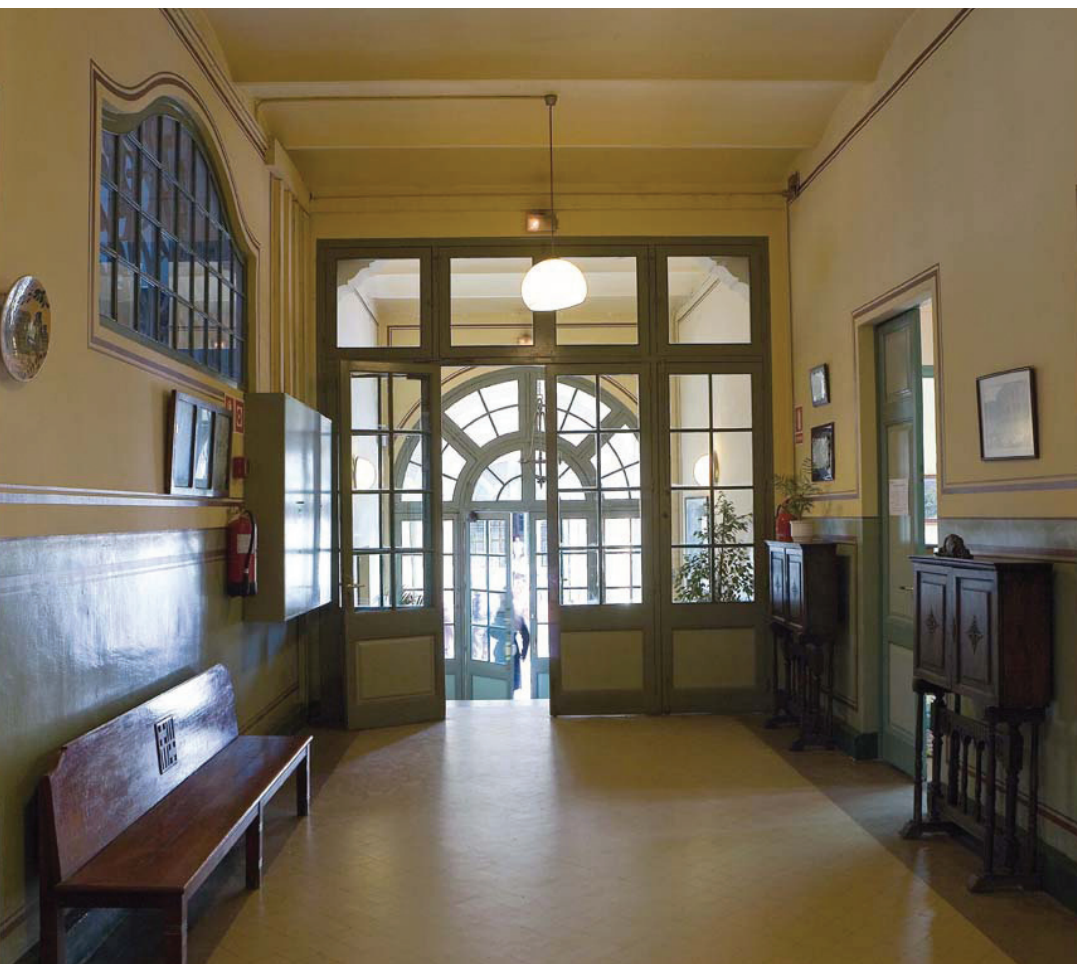

Foto: Jordi Puig i Pere Vivas

Fotos: Arxiu Fotogràfic Ajuntament de Barcelona

A-5-I, I/87/6000), amb factura posterior a la mort de Goday.

El mobiliari i la decoració dels Grups Escolars

El mobiliari estava específicament pensat per cobrir totes les necessitats escolars, confeccionat segons les necessitats pedagògiques i de cada grup d'infants, de treball i d'organització dels mestres i l'equip de direcció, així com les d'higiene i alimentació. De la mateixa manera que el mobiliari, l'ambientació general i els objectes que formaven part de la decoració seguien un programa que formava part de l'ideal educatiu.

Als distribuïdors i els passadissos de les escoles se situaven, arrambats a la paret, armaris amb penjadors, on els infants deixaven les seves pertinences abans d'entrar a l'aula, i en sortir, penjaven les bates. La majoria es tancaven amb una cortina de tela, la qual cosa feia que fossin de fàcil accés per a la canalla i abaratia el cost de la construcció, encara que en certes escoles se'n va prescindir. Els teixits escollits eren de colors i motius amables per als infants, com podien ser les flors o les formes geomètriques. Alguns models portaven dos rengles de calaixos a la part inferior o prestatges a dalt de tot, per tal de desfer els estris de costura de les noies. Aquests armaris són els que recorda Francesc Casares, a les seves memòries, durant el període en què anà al Grup Escolar Baixeras, que era només per a nois: "Als vestíbuls, on donaven a les aules, hi havia un petit armari per a cada nen on guardàvem els abrics a l'hivern i on sempre hi desàvem els davantals blancs; aquests armaris eren prou grans perquè, menuts com érem, ens hi poguéssim amagar." Encara que Casares recorda armaris individuals, és possible que es tractés d'armaris per a diversos infants i amb penjadors, seguint el model habitual a la resta d'escoles. Juntament amb els armaris, situats just al pany de paret més proper a la classe, se situaven bancs o cadires per reposar. Algunes vegades també hi havia armaris per a material, encara que el més habitual era situar-los a les aules, i als distribuïdors principals i les entrades de les escoles alguna escultura d'escaiola, reproducció d'obres clàssiques.

Dins les aules, a les classes de parvulari, hi havia taules col·lectives, per a quatre, amb l'alçada adaptada segons l'edat dels infants. Les cadires, habitualment completament de fusta, tant el seient com el respall, estaven proporcionades segons la taula, és a dir, hi havia cadires baixes per als més menuts i un xic més altes per als alumnes de parvulari una mica més grans. Aquest detall, que actualment ens sembla obvi, no era, en aquell

Les aules eren espaioses i lluminoses. A la paret del fons hi havia un gran armari per tal de desfer el material i els treballs dels alumnes, tal com es pot apreciar a la imatge. L'aula estava decorada amb peces de terrissa (taula del professor i part superior de l'armari), reproduccions d'escultures d'època renaixentista (part superior armari), així com gravats a les parets (a dalt).

A les aules també hi havia mobles auxiliars i els prestatges penjats que configuraven racons amb col·leccions, llibres o testos amb plantes (a sota).

carregà de l'estudi de les necessitats de cada escola, dissenyant part del mobiliari, redactant les condicions tècniques de contractació i supervisió dels concursos per tal de proveir les escoles de mobiliari i objectes de decoració, tal com s'ha constatat a la documentació administrativa consultada. Sabem que el 1926 supervisà la construcció d'un pavelló dedicat a cantina escolar amb menjador i cuina i altres obres a la Vaqueria del Parc (Arxiu Municipal Administratiu CI-A-5-I, I/87/5998), pel qual es van construir diferents tipus de mobiliari de faig i de roure. El 1934 redactà el plec de condicions tècniques per a l'adjudicació de tot el mobiliari i objectes de decoració del Grup Escolar Collaso i Gil, l'edifici del qual estava a punt de ser finalitzat (Arxiu Municipal Administratiu CI-A-5-I, I/87/6003). En aquest document es recullen especificacions tècniques molt precises quant a materials, construcció i acabament dels mobles, prescripcions que posen de relleu el profund coneixement que tenia Goday dels sistemes constructius

dels mobles, així com de les tècniques i els processos tècnics emprats en l'acabat de la fusta. El 1935 Goday conformà, en qualitat de tècnic, una factura amb data de 28 de desembre de 1934 pel mobiliari destinat a l'Escola Municipal Montessori, al carrer

Goday tenia un profund coneixement dels sistemes constructius dels mobles i dels processos d'acabat

Ataülí, 12 (Arxiu Municipal Administratiu CI-A-4-I, I/87/5950), i amb la mateixa data una altra factura per la realització i el subministrament de mobiliari per a l'Escola Casas a partir dels seus dissenys. El darrer expedient de què disposem és referent al mobiliari per l'Institut-Escola Ausiàs March de Sarrià (Arxiu Municipal Administratiu CI-

moment, gens habitual. Cal tenir present que fins a la creació dels Grups Escolars les condicions generals dels centres escolars a Barcelona eren molt precàries, tant pel que feia a les condicions higièniques com a les pedagògiques, llevat d'algunes honroses però poques excepcions, i de les escoles religioses, gràcies a la protecció per part de l'Estat. En la majoria dels centres escolars de la ciutat els infants de diferents edats compartien una mateixa aula, atapeïda, sense ventilació i sense llum suficient, amb un mobiliari molt minso. Treballaven sobre taules llargues i estretes, sempre orientades cap a la taula de l'educador i la pissarra, un al costat de l'altre, sense a vegades el més mínim espai, i seien sobre bancs incòmodes correguts sense respall.

Projecte de Goday per a l'armari de material de l'escola Casas, 1934 (a dalt).

L'armari a l'escola Collasso i Gil, 1934 (a sota).

A la resta d'aules dels Grups Escolars les taules eren bipersonals, com recorda Casares, la qual cosa facilitava la flexibilitat

organitzativa, atès que es podien disposar aïllades o en fileres; així mateix, es podien agrupar per tal de permetre el treball en grups. Estaven obrades, en molts casos, amb potes tornejades, i en altres casos, treballades amb incisions que configuraven motlles senzilles. Manta vegades les taules i les cadires de l'aula compartien tipologia, així com a vegades les pissarres i el mobiliari del professor o la professora. Les cadires per als infants tenien, generalment, seient de boga o de palma entrelaçada i respall de fusta

El mobiliari estava pensat per a cobrir totes les necessitats escolars, confeccionat segons les necessitats pedagògiques i d'organització

tornejada, vogida o llisa. La situació de la taula del professorat dins l'aula no tenia el lloc preminent i les pissarres, movibles, no configuraven el centre d'atenció. A la paret del fons de les aules hi havia sempre un gran armari, emprat per desar el material i els treballs dels infants, decorat sempre a la part superior amb peces de ceràmica i reproduccions d'escultures clàssiques o renaixentistes. Al costat de l'armari i a les altres parets hi havia prestatges penjats o petits mobles auxiliars on es disposaven racons amb llibres, col·leccions de minerals, petits testos amb plantes, joguines, etc., però també peces de terrissa popular, com gerros, sempre plens

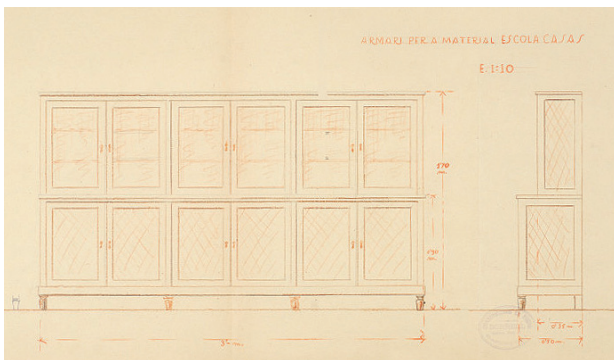
de flors fresques, i plats. A la resta de parets hi havia gravats d'obres d'art d'importància mundial convenientment emmarcats. Els grans finestrals de les aules, característics de l'arquitectura de Goday, estaven coberts amb cortines fines de tons clars i alegres.

El resultat eren aules alegres, còmodes i bel·les, tal com esmenta Francesc Candel: "Les aules, espaioses, eren còmodes i alegres [...]", i recorden altres exalumnes. Aules molt diferents de les de les escoles rurals, com a la que anà Francesc Casares a Vimbodí durant la

Guerra Civil: "L'aula on vaig anar era àmplia i lluminosa, tocant al pati, però el seu mobiliari no tenia res a veure amb el de l'Escola Baixeras de Barcelona. Els nois i les noies ens assèiem en banquetes fixes que formaven part de pupitres clàssics de taulell inclinat. La taula i la cadira del senyor mestre, com li dèiem, s'elevaven sobre una tarima de fusta com aquelles que a les escoles del Patronat Escolar de Barcelona havien quedat definitivament bandejades". És especialment revelador aquest paràgraf, en el qual un infant de nou anys para esment a la tipologia del mobiliari i s'adona de la incomoditat del de la nova escola i la diferència respecte al de l'escola de Barcelona. També perquè ens dibuixa la realitat de les escoles rurals durant aquest període, dotades d'un tipus de mobiliari tradicional, gens adequat per a l'ensenyament, i en el qual el mestre, com a focus d'atenció, ocupava un espai elevat, per sobre del nivell dels infants.

A part de les aules, també es dotà les escoles amb mobiliari específic per a la biblioteca, la sala de professors, el despatx de direcció, el menjador, el vestidor i les dutxes. El mobiliari de les biblioteques estava format per una quantitat variable d'armaris, segons l'espai disponible, que podien estar tancats amb portes o ser armaris oberts amb lleixes, així com per les taules i les cadires. Les cadires podien ser de braços, encara que en la majoria de casos eren de tipologia similar a les de les aules, és a dir, amb seient de boga o palma entrelaçada i amb potes tornejades o amb incisions. Aquests espais es decoraven seguint el mateix criteri que les aules. La biblioteca de l'Escola Pere Vila n'és un exemple magnífic.

La sala de professors tenia en tots els casos una gran taula central i un nombre suficient de cadires de braços per tal de portar a terme

les reunions, així com un parell d'armaris, sovint de grans dimensions, per tal de desmar material i les pertinences dels educadors, amb espai per penjar-hi peces de roba.

El mobiliari del despatx de direcció estava format sempre per un armari, taula principal amb cadira de braços, taula auxiliar, diverses cadires auxiliars i, en certs casos, algun fitxer o moble auxiliar. L'armari, de tres cossos, servia per desmar tots els estris i material d'oficina. Just al davant se situava la taula de direcció, que tenia un parell de calaixos al frontis i potes tornejades o vogides i tirants de ferro forjat. La taula auxiliar presentava, en tots els casos, una tipologia similar a la taula principal, igual que la cadira de braços de direcció i les cadires auxiliars. El fitxer i altres mobles auxiliars es podien situar en un extrem del despatx o en alguna dependència annexa. Així mateix, el despatx podia estar decorat amb gravats o amb alguna pintura. Cal remarcar la localització d'algunes pintures guanyadores de premis en exposicions del període en una escola i que, atesa la seva ubicació, sembla que mai foren ingressades en un museu, tal com s'acostumava a fer amb les obres guardonades. Aquest aspecte suggereix l'existència d'un possible programa de dipòsit d'obres d'art als centres per part de la Junta de Museus, amb Folch i Torres al capdavant, i més que possiblement treballant d'acord amb l'Assessoria Tècnica, amb Ainaud de director.¹¹

El mobiliari dels menjadors també estava minuciosament pensat: taules, cadires i bufets formaven part del mateix conjunt tipològic. Les taules, similars a les de les aules, de potes tornejades, però de caire més senzill, amb un component més pràctic, podien ser rectangulars, per a quatre infants, o circulars. Les cadires eren també similars a les de les aules, però de formes més senzilles. Ar-

(...) existència d'un programa de dipòsit d'obres d'art als centres per part de la Junta de Museus

rambats a les parets del menjador hi havia un cert nombre de bufets, armaris baixos amb un ampli taulell i amb lleixes que es feien servir per situar el menjar que se serviria i que alhora s'empraven per desmar la vaixel·la i altres estris de menjar. S'emprava parament de taula confeccionat especialment per a ús dels escolars. Les soperes, les safates i els plats estaven fets amb pisa de color blanc esmal-

Projecte de Goday per la decoració i el mobiliari del parvulari Decroly, possiblement vers 1922.

tada, amb l'escut de la ciutat estampat sobre coberta, de color blau. Els coberts, d'alpaca o acer inoxidable, segons els models, també portaven l'escut gravat al mànec. Les tovallons i els tovallons eren de cotó blanc i podien portar brodades amb fil de color blau les inicials de l'escola o l'escut de la ciutat. Cada alumne tenia una argolla amb un número per tal de desmar el seu tovalló al bufet del menjador. La decoració, en aquests espais, es reduïa a elements de terrissa vitrificada, plats amb escenes de caire tradicional o ambient camperol, penjats de les parets. Els vestidors i les dutxes també tenien mobiliari específic, bancs amb penjadors i mobles amb compartiments per tal de desmar la roba.

A part de les estances esmentades, hi havia aules especials per fer-hi treballs en equip, aules per a ensenyaments artístics i tallers. Eren espais amplis on els alumnes se situaven segons la tasca que havien de fer. Hi havia taules grans, per a fins a deu infants, per tal de facilitar el treball de grup. Es tractava de mobles de caire utilitari, allunyats de les tipologies de les aules, amb les potes rectes i sense cap mena d'ornament o treball. Els escolars seien en cadires de caire similar, amb les potes i el respall llisos i el seient de boga. Un aspecte important a les escoles era l'educació artística. Les aules d'ensenyament artístic i els tallers estaven dotats amb el mobiliari necessari: cavallets per pintar, peanyes per tal de situar els originals que servien de models, bancs de treball, armaris per desmar les eines i els materials, etc., a més de forns per a ceràmica i eines de fusteria, per exemple. En el cas de l'ensenyament de les nenes, també hi havia mobiliari específic per a la costura.

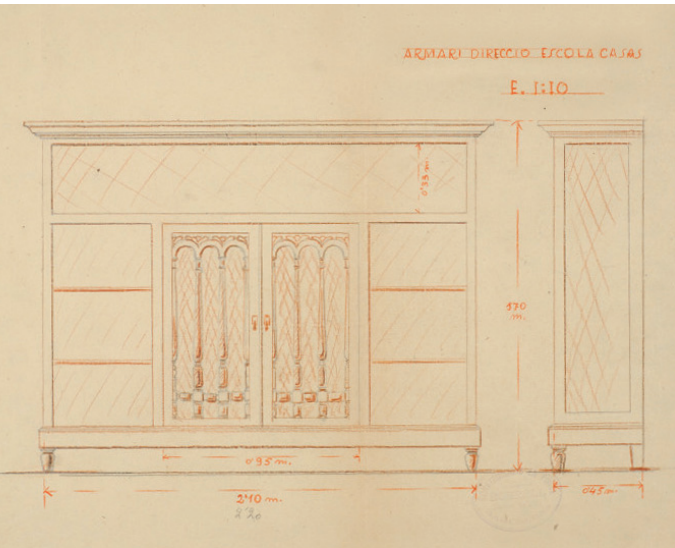
L'escola, la casa dels nens

Les escoles projectades per Goday eren un lloc confortable per als infants, on se sentien còmodes, amb mobiliari i decoració adient, amb espais específics per a les diferents activitats i on els educadors tenien els recursos necessaris i espais propis. L'escola estava pensada per ser un lloc plaent, bell, que l'infant fes seu, és a dir, l'escola pensada com la casa dels nens. L'anàlisi de les tipologies del mobiliari i de la decoració remetent a aquesta idea. Efectivament, la tipologia dels mobles de les escoles, tant els que es conserven com els de la documentació gràfica de l'època i els projectes de Goday conservats, no difereixen substancialment dels tipus amb què es moblaven els habitatges de l'època, i encara que

modificats per tal d'adaptar-se a les necessitats particulars, són similars al mobiliari de qualsevol casa. Les làmines o els gravats emmarcats, els plats penjats i els gerros també són un recurs decoratiu habitual. Els atuells del menjador, la vaixel·la, concretament, està obrada seguint els models de les vaixel·les de porcellana, encara que està confeccionada amb pisa blanca, un material menys costós i més resistent, adient per a l'entorn escolar. Els Grups Escolars suposaren "una de les reformes de caràcter socioeducatiu i pedagògic més avançades de la nostra història —potser la més avançada— i de l'Europa de l'època"¹², però, a més, per als nens i les nenes foren una experiència de felicitat i de coneixement, tal com ho demostren els records d'aquells infants. Aquest és un sentiment general. Francesc Candel recorda,¹³ que "els

© Arxiu Administratiu Ajuntament de Barcelona, foto Pep Parer.

Projecte de Goday per l'armari del despatx de Direcció de l'escola Casas, 1934.

professors i les professores eren, la majoria, joves i molt capacitats; l'ensenyament, extens i eficaç [...]. Els escolars rebien gratuïtament una capacitat primària profunda i profitosa, que incloïa assignatures d'ensenyament secundari." Enric Hernández Roig, aparellador i lingüista (pare d'una bona amiga) considerava que tot el que sabia ho havia après durant els seus anys d'escolar al Grup Escolar Baixeras. Dolors Palet, a l'excel·lent documental sobre el 75è aniversari dels Grups Escolars fet per l'Institut d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona, recorda, dels seus anys a l'Escola Pere Vila, la fortuna d'haver rebut aquella educació. Aquella educació que feia que els infants se sentissin part de la ciutat, tal com esmenta Francesc Casares a les seves memòries: "[...] l'Ajuntament de Barcelona proveïa els infants d'aquestes escoles d'un material escolar adequat, que els era subministrat gratuïtament. Això permetia als mestres projectar sobre aquells infants el corresponent discurs democràtic basat en les idees de solidaritat i responsabilitat. —Nois, fixeu-vos-hi bé: aquests blocs, aquestes llibretes, aquests llapis que us hem repartit, els llibres que fareu servir, tot això us ho dóna la ciutat de Barcelona, és a dir, tots els ciutadans, perquè vosaltres també ho sou. Per tant, n'heu de fer un bon ús i considerar-vos molt més privilegiats que molts nens rics, ja que els seus pares els ho han de pagar tot."¹¹ Una ciutat que estimava les seves escoles, atès que aquestes havien de ser fonament de civilitat i de la Catalunya ciutat, ideals del pensament noucentista.

Però aquesta situació canvià de manera dràstica al final de la Guerra Civil, amb la dictadura franquista, que endegà una política d'adoctrinament i control ideològic amb un ideari basat en les idees conservadores, el feixisme i l'integrisme religiós, que desman-

tellà tot el sistema educatiu del període anterior. El cos d'ensenyants fou un dels més represaliats just després de la Guerra Civil, els i les mestres foren depurats, la qual cosa comportà en molts casos l'expulsió definitiva del cos. Paradoxalment, el règim franquista utilitzà el mobiliari i no varià gens la decoració dels edificis bastits per Goday (de ben segur, més per desconeixement que per raons de pressupost, encara que també per aquest motiu), la qual cosa n'ha permès la conservació fins als nostres dies. Aquest extrem ens ha confirmat, una vegada més, que els mobles es conserven si se'n fa un ús continuat, i posa de manifest la gran qualitat constructiva del conjunt mobiliari, així com la seva adequació a les necessitats de la tasca educativa.

Els mobles de Goday

L'activitat de Goday transcendí el camp de l'arquitectura, desenvolupant tasques de tècnic (com ja s'ha explicat), però també com a dissenyador i interiorista. Així, participà directament en el disseny i la creació del mobiliari per a les escoles i dictà les pautes i escollí, amb els tècnics d'ensenyament, els elements de decoració que ornaven totes les dependències escolars.

L'estudi dels projectes de l'arquitecte ha permès establir una sèrie de dissenys i realitzacions de mobles per a les escoles, alguns dels quals s'han conservat i actualment encara

De la mateixa manera que el mobiliari, l'ambientació general i els objectes seguïen un programa que formava part de l'ideal educatiu

estan en ús, la qual cosa ens ha possibilitat establir les constants de la producció. Els dissenys de Goday, lluny d'estar bastits amb els mateixos paràmetres, un aspecte que sembla lògic, atès que es tracta de mobles escolars i, per tant, es podien confeccionar en sèrie, iguals per a tots els centres, són sempre diferents. Adaptà les formes dels seus dissenys al caire general de l'arquitectura de cada centre, configurant conjunts mobiliaris diferents segons l'edifici. En tots els casos es tracta de mobles amb un fort component utilitari i pràctic, sòlids, planificats i fets per durar. El mobiliari es pot agrupar en tres tipologies consecutives, malgrat que l'aparició de les noves formes no suposà en cap cas l'abandonament de l'anterior i que apareixen en totes les escoles. Les seves creacions segueixen tres línies fonamentals: el mobiliari resultat de la reformulació inspirada en models castellans

de l'època del renaixement i el barroc, el mobiliari amb un fort component pràctic i utilitari, amb formes sobries i senzilles de to popular, i el mobiliari amb cert caire racionalista.

Mobiliari d'inspiració renaixentista i barroca

Aquest grup de mobles correspon al primer període de la Comissió de Cultura, entre 1917 i 1923, malgrat que també s'obraren a partir de 1931, en època de la República. La tipologia la formen els mobles anomenats de les *biblioteques circulants* anteriors a 1921 i actualment a l'Escola Ramon Llull, l'armari de direcció i el banc *dels porxos* de l'Escola Casas de 1934, les taules de potes ondulades de la biblioteca de l'Escola Pere Vila, presents també a l'Escola Casas i a l'Escola Lluís Vives, projectades entre 1920 i 1921, l'armari de plafons de l'Escola Baixeras, l'armari rober projectat per a l'Escola Casas i la taula de direcció de 1934.

Aquesta línia de mobiliari està inspirada en els models de mobles castellans, fonamentalment, però també catalans, de l'època del renaixement i el barroc. Mobles, doncs, en consonància amb algunes de les solucions arquitectòniques de Goday i que comparteixen els postulats noucentistes quant a la recuperació de les solucions formals d'aquests períodes. Formalment no difereixen d'altres propostes, com poden ser les de Francesc de

Paula Nebot en el seu *Projectes de moblament escolar*, que formà part del *Projecte d'escola per a nois i noies*, de maig de 1915, amb el disseny d'una cadira de braços amb potes tornejades i seient de boga i una taula amb potes de lira i tirants de ferro forjat, o de la proposta de Jeroni Martorell de la Biblioteca Popular de Calella de 1931, on apareixen taules de potes tornejades amb tirants de ferro forjat.¹² Goday coneixia de primera mà i a la perfecció les característiques formals i constructives dels mobles dels segles XVI al XVIII, gràcies al seu treball a la Junta de Museus i pels seus viatges, així com pels catàlegs i les nombroses exposicions celebrades a Barcelona durant el període en el qual projectà i supervisà la producció dels mobles.

Cal recordar que el 1881 se celebrà l'*Exposició de Artes Decorativas*, en la qual tota la secció tercera de la mostra estigué dedicada a mo-

bles moderns (exposant, sota aquesta denominació, mobiliari renaixentista i barroc), entre els quals destacava, amb el núm. 39, una arquimesa de peu de pont del segle XVI, mentre que la secció setena estava dedicada a l'art antic.¹⁶ Anys després, el 1902, se celebrà l'Exposició d'Art Antic de 1902, organitzada per la Junta Municipal de Museus i Belles Arts,¹⁷ en la qual també s'exposà mobiliari. El 1918, a l'Exposició d'Art celebrada al Palau de Belles Arts, Antoni Ruiz presentà un menjador estil renaixement espanyol,¹⁸ d'acord amb els repertoris imperants en el gust del mobiliari d'aquells anys. El 1923 se celebrà a Montjuïc l'Exposició Internacional del Moble i Decoració d'Interiors, en la Junta Directiva de la qual participà el Foment de les Arts Decoratives, del qual Santiago Marco era president des de 1921. L'exposició tenia diverses seccions, entre les quals cal destacar el projecte sobre la casa obrera promoguda pel FAD amb el *Concurs per al Decorat de l'Habitatge Humil*, que tractarem més endavant, i una *Sección Retrospectiva* en la qual s'exposaren reconstruccions de sales de diferents períodes amb mobiliari i objectes originals, la majoria, i algunes reproduccions. Les sales estaven disposades a la manera d'estands, per tal que el públic pogués admirar correctament cada conjunt, perfectament ambientat. Estava estructurada, segons els períodes, en: sala romànica, sala gòtica, sala renaixentista, sala barroca castellana del segle XVII, sala barroca mallorquina del segle XVIII, sala barcelonina de la darrera dècada del segle XVIII, sala barcelonina d'inici del segle XIX i sala romànica barcelonina de 1860. Els projectes de la sala romànica i la sala mallorquina anaren a càrrec d'Oleguer Junyent (pintor i escenògraf). A les fotografies de la *Guia del visitant*,¹⁹ es poden apreciar armaris, cadires de braços, cadires i arquimeses dels segles XVI i XVII d'origen castellà. La Junta de Museus de Barcelona organitzà el mateix any l'exposició *L'omblament i els atuells de la casa antiga a Catalunya* al Museu de la Ciutadella, on s'exposà una arquimesa aragonesa amb decoració de marqueteria del segle XVI, una arquimesa castellana daurada i policromada del segle XVI, així com dos brasers del XVII, diversos llums dels segles XVII i XVIII i altres mobles.²⁰

Així mateix, és segur que les seves tasques a la Junta de Museus de Barcelona contribuïren als seus coneixements sobre mobiliari. El 1912 Goday guanyà la plaça com a oficial tècnic dels museus a la Junta de Museus de Barcelona, en la mateixa convocatòria que Joaquim Folch i Torres guanyà la plaça d'ajudant de biblioteca (recordem que amb-

dós eren deixebles i col·laboradors de Puig i Cadafalch, aleshores vocal de la Junta de Museus). Goday ocupà la plaça fins que el 1917 hi renuncià per tal d'incorporar-se a la plaça d'arquitecte que havia guanyat. Durant els anys que treballà a la Junta s'acabà l'edifi-

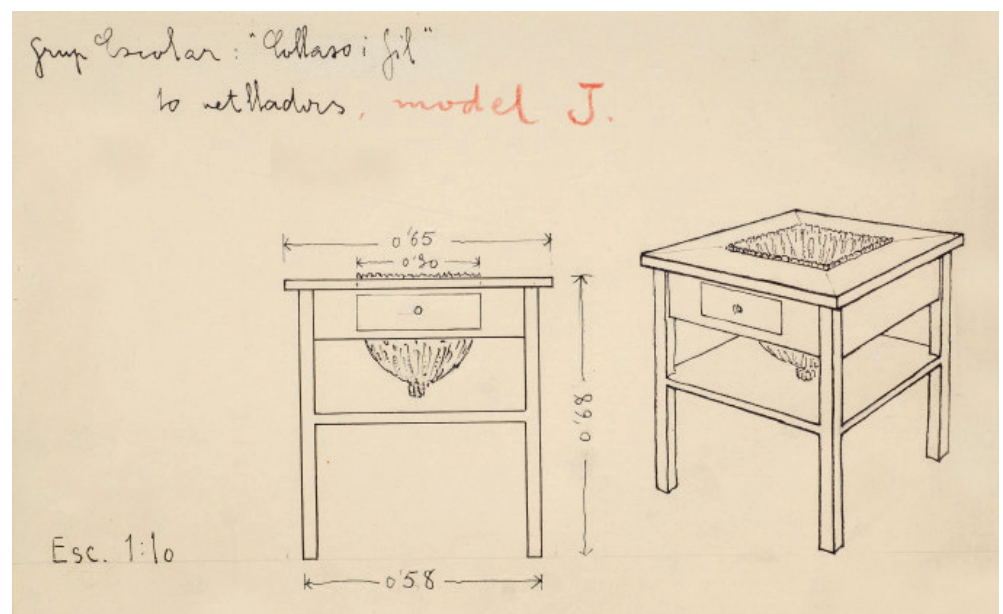
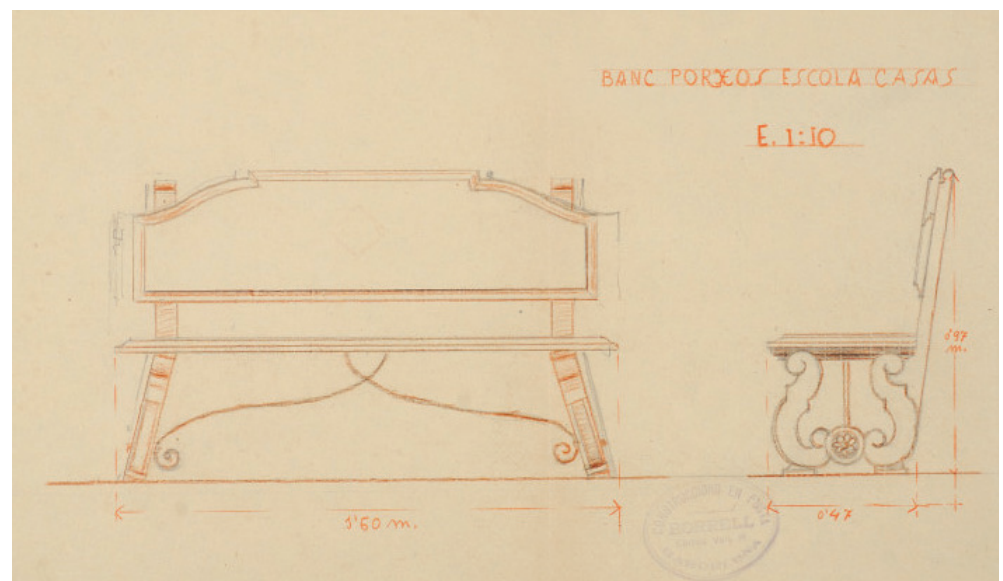
Adaptà els seus dissenys de mobiliari al caire general de l'arquitectura de cada centre concret

fici i la instal·lació de les obres del Museu de Belles Arts Antiques i Modernes, que fou inaugurat per l'alcalde de Barcelona, Antoni Martínez Domingo, el 7 de novembre de 1915. No és aventurat pensar (encara que no disposem d'informació documental) que

Goday, com a tècnic de museus, fou encarregat de supervisar els treballs d'acabament de les obres arquitectòniques (inspeccionades pel vocal de la Junta Jeroni Martorell i l'arquitecte municipal Pere Falqués) i de la instal·lació de les obres d'art del museu. Conforme a les seves atribucions, de ben segur, participà en la coordinació del trasllat de les obres, així com en la conservació, l'enquadrament i la instal·lació dels retauls, sens dubte, també en les tasques de documentació de tots els objectes de l'exposició permanent i de reserva. Durant aquest període, la Junta seguí amb la política d'adquisicions de períodes anteriors, tot i que es varià per tal de clarificar objectius, la qual cosa permeté dirigir els esforços vers l'adquisició d'obres renaixentistes i barroques (que en aquell moment anomenaven *antigues*) i, a mesura que es feien descobertes, vers l'adquisició d'art romànic i gòtic català (que

**Projecte de Goday
pels bancs dels
porxos de l'escola
Casas, 1934 (a dalt).**

**Projecte de Goday
pels cosidors
del Grup Escolar
Collasso i Gil, 1934
(a sota).**

anomenaven *arqueològiques*). Els anys durant els quals treballà Goday a la Junta foren prolífics en dipòsits, compres i donacions d'obres de totes les èpoques, des de monedes i relligats fins a ceràmica arqueològica, passant per retaules, pintures i mobles, per citar alguns exemples. Quant a mobiliari, Esteve Palauzie donà un moble d'inicis del segle XIX i es procedí a la compra d'una arqueta amb pintures mitològiques del segle XV a J. Pondevila, vídua Ralny.²⁰ Segurament Goday s'encarregà d'inventariar, amb Folch i Torres, totes les obres. A més de les tasques habituals de tècnic quant a inventari, documentació i conservació, Goday elaborà informes (el 1912 elaborà un informe sobre les còpies que s'estaven fent de les pintures de Sant Pere de Terrassa), redactà el catàleg de la secció d'art modern del museu, que

lliurà a la Junta el mes de març de 1917, i col·laborà en l'edició de *Les creus d'argenteria a Catalunya*, de J. Gudiol i Cunill, que publicà la mateixa Junta el 1920, recull de les obres exposades a l'exposició celebrada per iniciativa, també, de la Junta, amb motiu del I Congrés d'Art Cristià celebrat a Barcelona el 1913. També participà en l'organització d'altres exposicions, com la que el mateix any se celebrà sobre la Reforma de Barcelona comissariada pel regidor de l'Ajuntament Francesc Carreras Candi (polític i historiadore), per a la qual la Junta escollí i facilità les obres (dibuixos, gravats i aquarel·les) que s'exposaren al Palau de Belles Arts.²¹

Mobiliari d'inspiració popular

Aquest grup de mobiliari, amb un fort component pràctic i utilitari, amb formes sobries i senzilles de caire popular, configura una tipologia que aparegué a partir de 1924 i que es prolongà durant la resta de la trajectòria de l'arquitecte. Està formada per l'armari de material de l'Escola Casas de 1934 i els cosidors, els armaris per a col·leccions i material model M, l'armari llibreria model F, l'armari model C, l'armari model B, els armaris llibreria model G i els armaris prestatgeries model H projectats el mateix any pel Grup

Escolar Collasso i Gil. També els armaris tancats amb portes amb plafons de vidre muntats sobre estructura reticular de fusta: armaris de classe de l'Escola Lluís Vives, Ramon Lluill i Baixeras, els armaris de material de l'Escola Ramon Lluill i Lluís Vives i els armaris de material, l'armari biblioteca i la prestatgeria penjada de l'Escola Baixeras. Referent a aquesta tipologia, no disposem actualment de documentació que permeti l'atribució dels exemplars mobiliaris amb plafons de vidre a Goday, malgrat això, no dubtem que foren projectats per l'arquitecte, atès que la tipologia es correspon perfectament amb els tancaments projectats en els seus edificis. Es correspon, també, amb les portes de la planta de direcció del Grup Escolar Baixeres, la primera que projectà i que s'inaugurà el 1924.

Aquesta línia de mobiliari, senzilla i de caire popular, correspon formalment i conceptual a la ideologia del noucentisme. Tal com expressen Peran, Suàrez i Vidal en el catàleg sobre l'exposició del noucentisme, "El món de la tradició popular, des dels models arquitectònics fins als oficis tradicionals, és concebut pel noucentisme com un vertader mentor de la descoberta d'uns valors essencials que, en conseqüència, també han d'orientar el seu projecte modern"²². Així, i tal com demostren els dissenys del mobiliari de Goday, foren les formes inspirades en el repertori tradicional les que obriren el camí vers les formes de caire racionalista. La tipologia evidencia la ideologia que expressà el FAD, amb Santiago Marco a la presidència, en el seu projecte de la casa obrera dins el marc de l'*Exposició Internacional del Moble i de la Decoració d'Interiors* de 1923 i més endavant. Santiago Marco, president del FAD des de 1921, pren la decisió que l'entitat passi a formar part, el 1922, de la Junta Directiva de l'exposició i l'any següent redacta *Per la bellesa de la llar humil. Recull d'orientacions*, un conjunt de recomanacions per al concurs que es convocà pel disseny d'ambients, mobiliari i objectes inspirats en la cultura tradicional i popular catalana. El 1924 els mobles presentats al concurs de l'exposició passen a moblar les tres plantes de la nova seu de l'entitat, al carrer de la Pietat, 4 de Barcelona. El 1929 el FAD organitza el cicle de conferències *L'art popular i la llar humil*, el 1932 es crea a l'entitat la secció *Per la bellesa de la llar humil* i Santiago Marco, ideòleg i principal impulsor d'aquest corrent, publica *Per la humanització del moble*. Dos anys després, la secció *Per la bellesa de la llar humil* celebra un curset d'especialització en agençament de la llar. Malgrat que l'interès del concurs és la creació de tipolo-

Projecte de Josep Goday pels mobles de les "biblioteques circulants", anterior al 1921. (a dalt). Imatge d'una de les arquimeses de les "biblioteques circulants". Aquesta tipologia permetia disposar d'una petita biblioteca en qualsevol racó de l'aula (a sota).

gies mobiliàries de qualitat i assequibles per a les classes obreres, a l'exposició de 1923 s'exposaren tres peces de mobiliari escolar amb els números 15, 16 i 17²⁴, de les quals, malauradament, no s'indica l'autor i no hem localitzat imatges. Aquesta dada demostra que l'interès del concurs, a part del mobiliari d'ús domèstic, es dirigia també al d'ús escolar, aspecte que entronca directament amb l'ideari que impulsaren els Grups Escolars, centres públics per tal de facilitar l'educació als infants dels obrers, però als quals assistiren també nens i nenes d'altres classes socials. A partir d'aquest concurs, el FAD, sota el comandament de Marco, es féu ressò i altaveu d'un moviment encaminat a millorar les condicions d'habitatge i vida dels obrers. Però el moviment no se centrà exclusivament en l'entitat, per exemple, el 1926 Joaquim Pla Cargol (germà de Sebastià Pla Cargol, que fou director del Grup Escolar Casp), publicà *Art popular i de la llar a Catalunya: les arts humils, els treballs en ferro, les ceràmiques i els vidres, les estampes i el gravat, la masia*, amb pròleg de Joan G. Junceda (dibuixant).

D'altra banda, l'anàlisi del mobiliari conservat ens porta a pensar en una possible col·laboració de Goday amb Marco, més enllà de les conegudes, com el pavelló de la ciutat de Barcelona per a l'exposició de 1929 (en la qual no participà el FAD, però). Efectivament, les formes d'aquest grup de mobles, així com el coneixement de les característiques i els sistemes constructius i dels acabats, tal com explicita en les condicions tècniques

Foren les formes inspirades en el repertori tradicional les que obriren el camí vers les formes de caire racionalista

per als concursos de dotació dels Grups Escolars, ens ho fa pensar. No és aventurat pensar que la relació s'inicià anys abans de la seva col·laboració al pavelló i que possiblement Goday consultà certs aspectes tècnics a Marco (ebenista excel·lent, que l'any 1920 havia obert taller propi després de treballar al taller de Vidal) sobre mobiliari. Creiem que la col·laboració se centrà, fonamentalment, en l'assessoria respecte a aspectes tècnics i constructius (a part de la influència ideològica del FAD) i no pot portar, en cap cas, a desmerèixer la tasca de Goday com a projectista de mobiliari. D'altra banda, cal esmentar que, en el decurs de les investigacions, hem pogut observar in situ altres mobles (a part dels de Goday) que ens remetien formalment a les solucions adoptades

per Marco²⁵, encara que aquest aspecte seria motiu d'un altre estudi.

Mobiliari racionalista

La línia de mobiliari de caire racionalista apareix a partir de 1934 i està formada pels bancs de vestidor, el fitxer i, sobretot, la taula de direcció del Grup Escolar Collasso i Gil. Cal veure aquesta línia com el pas següent de l'evolució de les formes del grup de mobiliari tractat anteriorment, establint correspon-

dència amb l'arquitectura del grup escolar.

Altres

A part d'aquests mobles per als Grups Escolars Goday, projectà també mobiliari per a una ala del parvulari Decroly, possiblement cap al 1922. Són sis projectes de mobiliari diversos: prestatgeria baixa oberta (200 cm d'amplada i 35 cm de fondària), calaixera amb quatre calaixos i portes (160 cm d'amplada màxima i 58 cm de fondària), trona per a nadons amb sistema de subjecció, bressol, cadira amb seient de boga i làmpada. També projectà l'ambientació interior i planificà la distribució de l'espai. La tipologia d'aquest mobiliari, fonamentalment la prestatgeria i la calaixera, és una derivació dels models d'estil isabelí (vers 1860), reformulats per tal

Aspecte actual del moble al CEIP Ramon Llull de Barcelona.

Foto: Joan Massats

d'adaptar-los a les necessitats i l'estètica d'un centre per a petits infants. Goday recobreix els mobles amb pintura blanca, lluminosa i neta, amb sanefes pintades de color ocre, i els decora amb motius florals pintats. Projecta cadires pintades a joc amb els mobles anteriors amb seient de boga, amb les potes i les barres del respall tornejades, igual que les potes i els barrots de la trona i els barrots del bressol, i també una làmpada de sostre amb pantalla de colors per tal d'il·luminar l'espai. El projecte d'ambientació interior ens ofereix una sala lluminosa, amb un ampli espai central i els mobles arrambats a la paret. La decoració es basa en l'ús de recursos pictòrics a les bigues del sostre (de color blau amb sanefa de color torrat) i la sanefa perimetral de la part superior de la sala. Els panys de paret estan adornats amb quadres (un recurs emprat també a les escoles) i un escut de la ciutat, possiblement un relleu, d'estil gòtic. La decoració es complementa amb una cortina que cobreix la porta d'entrada, amb cromatisme a joc amb les làmpades, i un parell de catifes de tons clars. El projecte inclou una distribució en planta del mobiliari en la qual s'aprecia la situació de les troncs, a la part central de la sala i situades entorn de les catifes (on potser jugava la canalla) i dels bressols, situats prop de les finestres.

L'ambientació i la decoració

A banda del mobiliari, Goday es responsabilitza de l'ambientació i els elements de decoració, que formaren part indestriable juntament amb el mobiliari del projecte

global de cada grup escolar, en els quals l'ambientació, al servei de l'educació, tingué tanta importància com l'edifici. L'arquitecte, possiblement, escollí les escultures i les tipologies dels objectes i en controlà el subministrament, tal com es desprèn de les condicions tècniques del concurs de Grup Collasso i Gil. No ens sobta la intervenció de Goday en aquest camp, com tampoc no ens poden sobtar les tipologies dels objectes, atesa la seva densa trajectòria professional en diferents camps.

Cal recordar que el 1897 inicià la col·laboració al despatx de Josep Puig i Cada-

d'Asclepi i el cap d'Afrodita, reproduccions de les quals hem pogut observar a les fotografies d'època de les escoles.

Durant el període que Goday treballà a la Junta de Museus s'ocupà, a part de les tasques ja esmentades, de "la classificació de la col·lecció de reproduccions i l'orientació d'aquesta vers els models de l'escultura romànica catalana que encomanà de reproduir al nostre taller d'emmotllats", tal com escriu Josep Maria Folch i Torres, en aquell moment director general dels Museus d'Art de la ciutat,²⁶ després de la mort de Goday. Efectivament, la Junta de Museus tenia en

Uns anys abans, el 1908, el buidador italià Giusseppe Lelli oferí la venda de reproduccions de guix d'obres de Luca i Andrea della Robbia i de Donatello, encara que l'adquisició no fou estimada convenient. El 1910, la Junta reproduí en guix l'escultura d'Asclepi que s'acabava de trobar a Empúries, mitjançant la tècnica d'emmotllat. També es feren buidats i reproduccions d'elements arquitectònics escultòrics de monuments catalans d'època medieval (sobretot capitells), que tan bé coneixia Goday. Des de 1907 la Junta destinà una quantitat anual per tal de portar a terme aquesta tasca, i durant el període que ens ocupa es van reproduir exemplars dels principals monuments, competència del tècnic, que era Goday. A part de les reproduccions en guix, la Junta també encaminà la seva política vers la realització i l'adquisició de fotografies de monuments, supervisades també per Goday, algunes de les quals foren instal·lades el 1915 a les sales del Museu de Belles Arts Antiques i Modernes.²⁷ La relació de Goday amb les reproduccions de guix a partir d'emmotllats no es limità a les escultures o els elements escultòrics clàssics i medievals, sinó que intervingué, també, en la reproducció d'objectes. *L'Exposició de Creus Artístiques Parroquials i de Terme* fou organitzada conjuntament pel bisbat de Barcelona i la Junta, i a causa del gran èxit de la mostra, el FAD proposà la realització de reproduccions fotogràfiques de totes les creus per tal que s'exposessin al Museu o es dipositessin a la Biblioteca [de Catalunya] per a consulta, així com l'edició d'un lli-

Goday es responsabilitzà de l'ambientació i dels elements de decoració que son inseparables del mobiliari de cada grup escolar

falch i durant la carrera, juntament amb Antoni Falguera, col·laborà en la recerca i l'estudi de l'arquitectura romànica a Catalunya, fent nombrosos viatges per tal d'aixecar plànols i dibuixar elements, que culminà en la publicació de l'obra de 1909 a 1918. Durant aquest període, a partir de 1908, Puig i Cadafalch fou el promotor de les obres d'Empúries. No creiem impossible que Goday, col·laborador de despatx, de recerques històriques i deixeble, participés en les excavacions, i sabem, per una carta enviada a la seva esposa, que el 15 d'agost de 1912 estava a Empúries. El 1909, es fan dos descobriments importants, com són l'escultura

plantilla un escultor-buidador (Lluís Belau) que s'encarregava de fer les reproduccions que li eren encomanades. Cal esmentar, també, que el Museu de Reproduccions fou un als quals la Junta, des dels seus inicis, havia destinat més recursos, adquirint, fent i intercanviat reproduccions d'obres clàssiques, renaixentistes i barroques. Seguint la seva política, la Junta, entre 1912 i 1917 (etapa en la qual hi treballà Goday), adquirí, de manera sistematitzada, reproduccions d'obres clàssiques, i la Comissió Especial d'Instal·lacions proposà que les adquisicions se centressin en l'adquisició d'escultures de guix d'exemplars clàssics, grecs i romans.

Fotos: Arxiu Fotogràfic Ajuntament de Barcelona

Imatge d'una aula de parvulari del Grup Escolar Collasso i Gil. Els infants treballaven en taules per a quatre i seien en cadires adaptades a la seva alçada.

bre amb totes les imatges. Tal com explica Maria Josep Boronat: “La Junta veu amb gran satisfacció la petició [...]. Es designen els vocals Josep Ptuig i Cadafalch i Manuel Rodríguez i Codolà perquè s’encarreguin de la realització de la referida iniciativa, disposant de la col·laboració de l’ajudant tècnic Josep Goday, per a l’estudi de la tècnica constructiva estructural, i de l’escultor-buidador Lluís Belau, per a la reproducció plàstica dels detalls dels exemplars de referència, i quedant autoritzats per acudir a mossèn Josep Gudiol, conservador del Museu Artístic-Arqueològic de Vic, expert conegedor d’aquesta tipologia, a fi d’encomandar-li les descripcions que convingui redactar.”²⁸

Aquestes dades ens ofereixen una nova visió de Goday, que ultrapassa el camp de l’arquitectura, com a coordinador i responsable d’una de les obres cabdals de la historiografia de l’art català,²⁹ i responsable de la direcció de la confecció de buidats, conegedor de les tècniques i les possibilitats de les reproduccions en guix; no és gens estrany, doncs, que inclogués reproduccions escultòriques de guix o escaiola per tal de decorar les estances de les escoles que projectà. Els models escollits entraven de ple dins la ideologia del noucentisme, tal com expressen Peran, Suárez i Vidal: “En la tradició clàssica mediterrània el noucentisme cerca un origen mític que legítimi els seus ideals, alhora que hi troba unes pautes idònies, formals i temàtiques per a la creació.”³⁰ Però Goday no es limità als clàssics (Asclepi, Victòria de Samotràcia, relleus del Partenó, etc.), sinó que escollí també models escultòrics i relleus del renaixement italià, entre ells els dels della Robbia, sembla que molt apreciats en aquell moment. No es limità a decorar les seves escoles amb guixos, sinó que inclogué també reproduccions d’obres pictòriques en gravats, fonamentalment, així com fotografies, que en tots els casos estaven convenientment emmarcades segons el gust de l’època. Manta vegades aquests gravats, de la mateixa manera que els relleus i les escultures, foren subministrats per l’empresa Escultura y Pintura Decorativa Renart, del carrer Diputació, 271 de Barcelona. Joaquim Renart, reconegut exlibrista, era el representant de la firma familiar, que tenia un establiment i un taller dedicat a la decoració, així com una impremta on es feren alguns dels gravats que hem pogut observar a les escoles. Renart fou un dels fundadors del FAD el 1903 (Rodríguez Codolà en fou el primer president) i participà en les exposicions oficials celebrades a Barcelona el 1907 i el 1911, on foren premiats alguns dels seus dissenys. També prengué part en l’Exposició d’Art de

1918, a la secció del FAD i a la comentada exposició de 1923 del moble, presentant a la secció tercera un estand (núm. II4) amb les creacions de la firma, que també fou guardonat.

Finalment, l’empremta de Goday es pot apreciar, també, en les tipologies de les ceràmiques que adornaven les aules i les que empraven els alumnes. Així, la presència de nombrosos atuells de ceràmica de Talavera amb decoracions de caire tradicional és, amb tota seguretat, per encàrrecs d’alguns dels seus viatges per la Península.

Cloenda

Aquest estudi és una primera aproximació al mobiliari dels Grups Escolars projectats per Josep Goday, no dubtem que futurs treballs revelaran dades noves i interessants. Malgrat això, l’estudi ens revela una visió nova de l’arquitecte. Goday se’ns presenta com una personalitat polièdrica, que a part de la seva tasca d’arquitecte, fou tècnic de museus, projectista de mobiliari, amb un profund coneixement de la història del moble, de les tècniques constructives i dels acabats de la fusta. Tenia coneixements dels sistemes de reproducció i emmotllats d’escultures, així com d’història de la ceràmica hispànica. Participà també en obres cabdals de la historiografia de l’art català, impartí classes i dirigí grups d’estudi sobre art romànic. Personatge extremadament actiu i culte, cal revisar la seva contribució quant a la seva tasca com a tècnic dels museus a la Junta de Museus i durant les campanyes d’excavació d’Empúries, així com la seva contribució, que no dubten a qualificar de decisiva,³¹ en els estudis de les arts de l’objecte.

En allò referent al mobiliari i la decoració de les seves escoles cal fer un estudi aprofundit, mitjançant un inventari i la documentació de tots els elements, per tal d’assegurar la conservació d’aquest important patrimoni, que ha estat miraculosament³² conservat fins als nostres dies, exemple magnífic d’un moment excepcional i lluminós de la història de la ciutat de Barcelona i pel qual les institucions tenen el deure de vetllar, en justa correspondència amb la feina, la “feina ben feta”, portada a terme per tots els integrants de la Comissió de Cultura. ■

Per a més informació, us podeu dirigir a: moble.gotic@gmail.com

AGRAÏMENTS

Agraïm a l’IMEB (Institut d’Educació de Barcelona) la cessió de les fotografies per reproduir-les en aquest article, i particularment a Jaume Capsada les facilitats i l’ajuda que ens ha ofert.

NOTES

- 1) La Comissió de Cultura es va crear el 1916 per iniciativa del conseller de l’Ajuntament de Barcelona Lluís Duran i Ventosa, que en va ser el primer president.
- 2) Per a una visió històrica més àmplia es recomana consultar l’excel·lent estudi d’Albert Cubeles i Bonet *El llarg camí cap a l’escola pública, a Josep Goday i Casals, arquitectura escolar a Barcelona de la Mancomunitat a la República*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona (2008), pàg. 59-137.
- 3) AINAUD DE LASARTE, JOSEP M. *Educació i civisme, en El Noucentisme. Un projecte de modernitat* [catàleg de l’exposició], Generalitat de Catalunya, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Barcelona (1994), pàg. 153.
- 4) El 1908 Homs va obtenir una beca de l’Ajuntament de Barcelona per anar a estudiar a Chicago amb Jonh Dewey, filòsof que va elaborar una nova pedagogia progressista, va ser director des de 1912 de la *Revista de Educació* i el 1914 va proposar a la Diputació de Barcelona que es creés una escola d’estiu de mestres, de la qual va ser director.
- 5) Actualment només s’ha consultat una part de la documentació referent al mobiliari i la decoració interior de les escoles, sens dubte futures investigacions revelaran noves dades.
- 6) Per a més informació de la feina de Goday com a tècnic de l’Ajuntament es pot consultar PASCUAL, E. *El mobiliari i la decoració interior de les escoles, a Josep Goday i Casals, arquitectura escolar a Barcelona de la Mancomunitat a la República*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona (2008), pàg. 337-353.
- 7) CASARES, FRANCESC. *Memòries d’un advocat laboralista (1927-1958)*. La Campana, Barcelona (2006), pàg. 29.
- 8) CASARES, FRANCESC. Op. cit., pàg. 148.
- 9) CARBONELL I SEBARROJA, JAUME. *Control i canvi en l’ensenyament, a Un segle d’escola a Barcelona. Acció municipal i popular, 1900-2003* [catàleg de l’exposició]. Ajuntament de Barcelona, Edicions Octaedro, Barcelona (2003), pàg. 37.
- 10) CASARES, FRANCESC. Op. cit., pàg. 189-190.
- 11) PASCUAL, E. Op. cit., pàg. 350.
- 12) CARBONELL I SEBARROJA, JAUME. Op. cit., pàg. 37.
- 13) CARBONELL I SEBARROJA, JAUME. Op. cit., pàg. 28.
- 14) CASARES, FRANCESC. Op. cit., pàg. 38.
- 15) *El Noucentisme. Un projecte de modernitat* [catàleg de l’exposició], Generalitat de Catalunya, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Barcelona, Enciclopèdia Catalana (1994), pàg. 160, 167.
- 16) *Àlbum de la Exposición de Artes Decorativas 1881*. Asociación Artístico-arqueológica. Establecimiento tipográfico de los sucesores de N. Ramírez y cia., Barcelona (1881), pàg. 15-18.
- 17) *Catálogo de la exposición de arte antiguo publicado por la Junta Municipal de Museos y Bellas Artes redactado por don Carlos Bofarull i Sants, Director del Museo Arqueológico Municipal*. Reproduccions artístiques Thomas, Barcelona (1902).
- 18) *Exposició d’Art. Catàleg oficial de la secció del FAD*. Palau de Belles Arts. Oliva de Vilanova, impressor, Barcelona (1918).
- 19) *Exposición Internacional del Mueble y Decoración de Interiores. Sección Retrospectiva. Guía del Visitante*. LÓPEZ LLAUSÁS, A., imp., Barcelona (1923).
- 20) *L’amoblament i els atuells de la casa antiga a Catalunya*. Barcelona: Junta de Museus de Barcelona (1923), pàg. 36.
- 21) Ens agradaria pensar que tal vegada es tractés d’una arqueta de pastillatge, encara que no disposem de cap dada al respecte.
- 22) BORONAT I TRILL, MARIA JOSEP. *La política d’adquisicions de la Junta de Museus 1890-1923*. Junta de Museus de Catalunya, Abadía de Montserrat, Barcelona (1999), pàg. 301, 312, 323-324, 339, 371-372, 488-489, 899-902.
- 23) *El Noucentisme...*, pàg. 280.
- 24) *Exposició Internacional del Moble i Decoració d’Interiors*. Barcelona (1923), pàg. 31.
- 25) Concretament, certes solucions formals en algunes de les taules de l’Escola Ramon Llull.
- 26) FOLCH I TORRES, JOAQUIM. *A Butlletí dels Museus d’Art de Barcelona*, núm. 62, vol. VI (juliol 1936), pàg. 224.
- 27) BORONAT I TRILL, MARIA JOSEP. Op. cit., pàg. 310, 324, 382-384, 387-392.
- 28) BORONAT I TRILL, MARIA JOSEP. Op. cit., pàg. 488-489.
- 29) És una obra de referència, punt de partida i base de tots els estudis posteriors.
- 30) *El Noucentisme...*, pàg. 316.
- 31) Cal revisar la seva contribució a la historiografia de l’art català, amb tota seguretat molt més important del considerat fins avui i que no tenim dubte que fou decisiva i fonamental.
- 32) Els mobles i els objectes han sobreviscut a una guerra i a l’ús continuat de diverses generacions d’infants.